

ความต้องการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของประชาชน ในอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

The Needs of Herbal Utilization in Past, Present and Future of Population in Singhanakorn District, Songkhla Province

เกตุกนก พงษ์นุรักษ์* และเกษตรชัย และหิมี

Ketkanok Pongnuruk* and Kasetchai Laeheem

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110

Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Hatyai, Songkhla 90110, Thailand

*Corresponding author, e-mail: ketkanok.k2k1@gmail.com

(Received: Jul 7, 2022; Revised: Aug 24, 2023; Accepted: Aug 31, 2023)

บทคัดย่อ

สมุนไพรเป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพและป้องกันโรคทั้งในรูปแบบยาและผลิตภัณฑ์อาหารเสริมที่เป็นกระแสนิยม พืชหลายชนิดถูกนำมาใช้เป็นยาพื้นบ้านแผนโบราณของไทยมาแต่อดีต หลายชนิดรับประทานเป็นอาหารให้คุณค่าทางโภชนาการ สมุนไพรหาได้ง่าย ราคาถูก ปลอดภัยและมีผลข้างเคียงน้อย งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความต้องการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของประชาชนในอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีโครงสร้างคำถามปลายเปิดที่กำหนดเป็นทิศทางในการสัมภาษณ์และเปิดโอกาสให้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสามารถถ่ายทอดได้อย่างอิสระ ซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักมีจำนวน 15 คน วิเคราะห์เนื้อหาแบบพรรณนา ช่วงเดือนกุมภาพันธ์-ตุลาคม 2564 จากผลการศึกษาพบว่าในอดีตประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่มีความต้องการใช้ประโยชน์จากยาสมุนไพรในด้านการบำบัดรักษาโรค ขับสารพิษ ใช้เป็นเครื่องสำอางและอาหารเสริมบำรุงร่างกาย และใช้ประโยชน์ด้านอาหาร คิดเป็นร้อยละ 100 โดยในปัจจุบันความต้องการด้านอาหาร คิดเป็นร้อยละ 80 ซึ่งลดลงกว่าในอดีต เนื่องจากสังคมในปัจจุบันที่มีการพัฒนาเทคโนโลยีที่ทันสมัย มีสิ่งอำนวยความสะดวกครบครัน ส่งผลต่อพฤติกรรมการรับประทานอาหารของประชาชนที่เปลี่ยนแปลงไป และในอนาคตพบว่า ประชาชนมีความต้องการด้านอาหารและเครื่องดื่มเพิ่มขึ้นกว่าในปัจจุบัน เป็นเพราะเทรนด์การบริโภคที่นิยมใช้สมุนไพรเป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพ โดยข้อค้นพบสามารถนำไปเป็นข้อมูลให้แก่ภาครัฐ ภาคเอกชน รวมถึงประชาชนในพื้นที่ได้เห็นถึงความสำคัญของการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรต่อไป

คำสำคัญ : ความต้องการใช้ประโยชน์ สมุนไพร ยาพื้นบ้านแผนโบราณจังหวัดสงขลา

Abstract

Herbs are alternatives for health care and disease prevention. They are available both in forms of drugs and dietary supplements. Many kinds of plants have been used in Thai traditional medicine since ancient time, many of them are consumed as a food and provide great nutritional value. Herbs are easy to find, affordable, safe and have only few side effects. This research is a qualitative study that aims to study the need for herbal utilization of people in Singhanakhon district, Songkhla province from the past, at present and in the future. Data are collected through in-depth interviews. The open-ended questions are structured to guide the interview and allow the interviewees to speak freely. The key group interview consisted of 15 individuals and the interview content is analyzed in a descriptive manner. During the period from February to October 2021, the study found that in the past majority people in the region needed to use herbal medicines to treat diseases, for detoxification, as a cosmetics, as food supplements and as a food which accounted for 100 percent. At present, the need for consumption as a food accounted for 80 percent which decreased from the past. This is because today's society is advanced with the development

of modern technologies and complete facilities, causing people's consumption behavior to change. In the future, it was found that people are expected to have higher demand to consume herbs as a food and beverage because there is a popular herb consumption trend as an alternative for health care. Findings from this research can be used as information for the government, private sector and local people to realize the importance of herbal utilization in the future.

Keywords : Need for utilization, Herbs, Songkhla Traditional folk medicine

บทนำ

การดำรงชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอาศัยปัจจัยจากธรรมชาติที่อยู่รอบตัวเพื่อความอยู่รอด โดยส่วนใหญ่ การได้มาของปัจจัยยังชีพในชีวิตประจำวันจะไดมาจากพืช การเรียนรู้ชนิดพืชและการใช้ประโยชน์จากพืชเพื่อการดูแลรักษา สุขภาพ ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุจนกลายเป็นวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ดังนั้นพืชสมุนไพร จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตมนุษย์แตกต่างกัน สมุนไพรไทยมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนานควบคู่สังคมไทย นับตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากการประกอบอาหารทั้งประเภทคาว-หวาน และใช้เป็นยารักษา โรค กระทั่งนำมาใช้เพื่อเสริมความงาม และเกิดเป็นการส่งสมภูมิปัญญา สร้างคุณค่าและมูลค่าให้แก่สมุนไพรไทย ปัจจุบันมีการ ต่อยอดทั้งรูปแบบของยาและผลิตภัณฑ์อาหารเสริม ปี พ.ศ. 2565 มูลค่าการบริโภคผลิตภัณฑ์สมุนไพรในประเทศไทย สูงกว่า 5 หมื่นล้านบาท สะท้อนความต้องการของตลาดเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากรายงานของ Euromonitor International เผยมูลค่า คำปลีกสินค้าสมุนไพรในตลาดโลก (Retail value RSP) มูลค่ารวมมากกว่า 1.7 ล้านล้านบาท โดยประเทศไทยมีมูลค่าคำปลีก สินค้าสมุนไพรสูงเป็นอันดับ 8 ของโลก รองจากจีน สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ เยอรมนี อิตาลี และไต้หวัน และมีข้อมูลจาก กระทรวงสาธารณสุข เปิดเผยการบริโภคผลิตภัณฑ์สมุนไพรในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2565 มีมูลค่าสูงถึง 52,104.3 ล้านบาท โดย เพิ่มขึ้นจาก ปี พ.ศ. 2564 มูลค่าประมาณ 48,108 ล้านบาท ขณะที่นโยบายของกระทรวงสาธารณสุข ในปี พ.ศ. 2566 ขับเคลื่อนภายใต้แนวคิดคนไทยสุขภาพดี เศรษฐกิจไทยมั่งคั่ง (Health for wealth) นำสุขภาพมาขับเคลื่อนเศรษฐกิจของ ประเทศ โดยมีการแพทย์แผนไทย การแพทย์ทางเลือก สมุนไพร ภูมิปัญญาไทย และการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพเป็นปัจจัย ขับเคลื่อน ซึ่งจะมุ่งสู่การเป็นศูนย์กลางสุขภาพนานาชาติ (Medical hub) ในการสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้ประชาชน ส่งผลดีต่อเศรษฐกิจของประเทศและปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาทางการแพทย์แผนไทย สมุนไพรไทยที่เป็นวัฒนธรรมของชาติ (Ministry of public health, 2023) นอกจากนี้กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุขได้ ประกาศให้ “สมุนไพร Herbal champions 15 รายการ” ภายใต้แผนปฏิบัติการด้านสมุนไพรแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2566-2570 เพื่อสนับสนุนการพัฒนาสมุนไพรตลอดห่วงโซ่มูลค่า วางเป้าหมายออกสู่ตลาดโลก สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศ แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 สมุนไพรที่มีความพร้อมเพื่อการพัฒนาต่อยอด และกลุ่มที่ 2 สมุนไพรที่มีศักยภาพและต้องการ ความต่อเนื่องในการพัฒนา (Department of Thai traditional and alternative medicine, 2023)

ผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรไทยถือเป็นที่สุดแห่งภูมิปัญญาไทยกลายเป็นหนึ่งในผลิตภัณฑ์ส่งออกสำคัญของประเทศ ด้วย ความพร้อมทางด้านต้นทุนการผลิตอันได้แก่ ภูมิประเทศ วัตถุดิบ กระบวนการผลิต รวมถึงความหลากหลายของรูปแบบ ผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทยและช่องทางการตลาดทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งในขณะเดียวกันรัฐบาลได้มีข้อสั่งการให้กระทรวง สาธารณสุขร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องพัฒนาพืชสมุนไพรไทยให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นที่ยอมรับและ สร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากสมุนไพร แผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2560–2564 ประกอบด้วยวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย สถานการณ์ ยุทธศาสตร์ มาตรการที่ครอบคลุมการพัฒนาสมุนไพร ไทย ตั้งแต่ต้นทาง กลางทาง และปลายทาง เพื่อให้ในอีก 5 ปีข้างหน้าประเทศไทยจะเป็นประเทศที่ส่งออกวัตถุดิบสมุนไพร คุณภาพและผลิตภัณฑ์สมุนไพรชั้นนำของภูมิภาคอาเซียนและมูลค่าของวัตถุดิบสมุนไพรและผลิตภัณฑ์สมุนไพรภายในประเทศ เพิ่มขึ้นอย่างน้อย 1 เท่าตัว ทั้งนี้ ส่วนราชการและองค์กรเอกชนจะมีบทบาทอย่างสูงในการสนับสนุนให้เกิดการผลิตสมุนไพรที่ได้ มาตรฐานมีคุณภาพและสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์สมุนไพรส่งเสริมให้เกิดความเชื่อมั่นในการใช้สมุนไพรไทย (Ministry of public health, 2021) รวมทั้งเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของสมุนไพรไทยในตลาดทั้งในและต่างประเทศอย่างต่อเนื่อง และเป็นระบบ นอกจากนี้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรธรรมชาติที่กำลังได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น และนำมาใช้เป็นการรักษาทางเลือกทั่วโลก

ยาสมุนไพรได้กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญในอุตสาหกรรมยา และเอเชียก็ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ส่งออกพืชสมุนไพรที่สำคัญสำหรับอุตสาหกรรมในต่างประเทศ (Ministry of Public Health, 2021) ความรู้ในการใช้สมุนไพรนั้นเกิดจากความรู้เชิงวัฒนธรรม การทดลองปฏิบัติ การคัดเลือก และการถ่ายทอดโดยชุมชนและสังคมเป็นเวลาต่อเนื่องกันมายาวนาน เป็นการเรียนรู้จากความจริงในการดำเนินชีวิต ซึ่งเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน การใช้สมุนไพรในการรักษาโรคเป็นส่วนหนึ่งของการแพทย์พื้นบ้านของสังคมไทยที่มีมาช้านาน ก่อนที่การแพทย์แผนตะวันตกหรือแพทย์แผนปัจจุบันจะเข้ามาแพร่หลายอย่างเช่นปัจจุบันนี้ และแพทย์พื้นบ้านของไทยซึ่งรวมถึงการใช้สมุนไพร ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนไทยนั้นยังคงเป็นที่พึ่งและทางเลือกหนึ่งในการดูแลสุขภาพของคนไทยได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท (Krungyut *et al.*, 2021)

แม้ว่าปัจจุบันได้มีการพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ มีการค้นพบวิธีการรักษาที่ทันสมัย แต่หน่วยงานภาครัฐก็สนับสนุนให้การใช้ยาสมุนไพรในการรักษาสุขภาพขั้นเบื้องต้นของประชาชนไว้ในงานสาธารณสุขมูลฐานเพื่อใช้ในการดูแลสุขภาพ สนับสนุนและส่งเสริมการดูแลสุขภาพของตนเองและรักษาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้น เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น อีกทั้งประชาชนยังมีความต้องการใช้สมุนไพรในประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งเนื่องมาจากความสนใจในการดูแลสุขภาพด้วยผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติและสมุนไพรสามารถเปลี่ยนเป็นผลิตภัณฑ์ได้หลากหลาย เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภค โดยอุตสาหกรรมสมุนไพรได้รับการคาดการณ์ว่าเป็นอุตสาหกรรมที่มีศักยภาพและสามารถสร้างความยั่งยืนในฐานะส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมเป้าหมาย ทั้งอุตสาหกรรมที่มีศักยภาพและกลไกในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจเพื่ออนาคต นอกจากนี้ยังเกิดจากการเปลี่ยนแปลงบริบทที่คาดการณ์ว่าจะส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจและสังคมในอนาคตทั้งในส่วนของลักษณะการเจ็บป่วยและการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของประเทศไทยในอนาคตอันใกล้ ส่งผลให้มีแนวคิดในการใช้สมุนไพรเพื่อเป็นทางเลือกในการรักษาโรคและเสริมสร้างสุขภาพ ซึ่งช่วยสร้างความมั่นคงทางด้านสุขภาพและการลดภาระค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพให้แก่ประชาชนอีกทางหนึ่งด้วย

พื้นที่ภาคใต้บริเวณอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ยังอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพรรณหลากหลายชนิดและสถานที่แห่งนี้ยังเต็มไปด้วยร่องรอยทางประวัติศาสตร์ เพราะเป็นที่ตั้งของเมืองเก่า คือ “เมืองชิงกอรา” (หรือเมืองสงขลาปัจจุบัน) (Tepsuriwong, 2020) ในอดีตพื้นที่แห่งนี้เคยเจริญรุ่งเรืองทางด้านการค้า การคมนาคมขนส่งเป็นอย่างมาก และยังคงมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยมีร่องรอยทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ (Woradet, 2015) นอกจากนี้ยังมีป่าที่มีความสมบูรณ์ของพันธุ์พืชและสมุนไพร มีร่องรอยความเจริญรุ่งเรืองของภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยของหมอพื้นบ้านที่มีการยอมรับและใช้งานได้จริงอยู่ในชุมชน ในการดูแลสุขภาพด้วยองค์ความรู้การแพทย์แผนไทยและด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างวัฒนธรรมภูมิปัญญาการเรียนรู้และการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรเหล่านั้น เพื่อใช้ในการดูแลสุขภาพโดยได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุจนกลายเป็นวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่น ซึ่งพืชสมุนไพรที่มีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตแตกต่างกันไป กระทั่งเป็นภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยที่มีบทบาทสำคัญต่อการดูแลสุขภาพของประชาชนในพื้นที่อำเภอสิงหนคร โดยการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ มีหมอพื้นบ้านที่มีความรู้ความสามารถในการดูแลสุขภาพประชาชนในท้องถิ่นด้วยภูมิปัญญาของชุมชน อีกทั้งพืชสมุนไพรไทยยังมีบทบาทสำคัญอย่างหนึ่งในการรักษาโรคมาแต่ครั้งโบราณ การใช้สมุนไพรจึงมีวิวัฒนาการและพัฒนารองค้ำความรู้มาอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้สมุนไพรไทยจึงไม่ได้ใช้เพียงเพื่อรักษาความเจ็บป่วยเท่านั้นแต่มีคุณค่าต่อสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจ

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเล็งเห็นถึงความต้องการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของประชาชนในอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องเร่งดำเนินการโดยต้องมุ่งเน้นกระบวนการสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมระหว่างองค์กร ชุมชน และภาครัฐ เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ ปลุกจิตสำนึก และทัศนคติที่ดีที่จะอนุรักษ์ สืบทอดและบริหารจัดการสมุนไพรได้อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะแก่ประชาชนในพื้นที่ศึกษาซึ่งถือเป็นกำลังสำคัญในการช่วยกันอนุรักษ์ หวงแหน และสืบทอดภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรให้คงอยู่กับชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาข้อมูลความต้องการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของประชาชนในอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ใช้กระบวนการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เป็นหลักในการศึกษา โดยอาศัยการพูดคุยอย่างมีจุดมุ่งหมายเพื่อค้นหาความรู้ กระบวนการและการถ่ายทอดประสบการณ์จากผู้ที่มีประสบการณ์เต็มเปี่ยมในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา โดยมีโครงสร้างคำถามปลายเปิด (Open-ended question) ที่กำหนดเป็นทิศทางในการสัมภาษณ์และเปิดโอกาสให้ผู้ตอบสามารถถ่ายทอดได้อย่างอิสระ ข้อคำถามเหล่านี้สามารถปรับเปลี่ยนและเพิ่มเติมไปตามข้อมูลและสถานการณ์ในขณะสัมภาษณ์ ทั้งนี้ในกระบวนการวิเคราะห์ผลการศึกษาใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) โดยการจัดกลุ่มหมวดหมู่ของผลการศึกษา คัดแยกตามวัตถุประสงค์ เจาะลึกหลักและเงื่อนไขรอง อันนำไปสู่การสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive) คือการเชื่อมโยงเนื้อหาความรู้เข้าด้วยกัน เพื่อให้ทราบถึงความต้องการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของประชาชนในอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักศึกษาโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) โดยเลือกประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ศึกษาและมีประสบการณ์ด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร โดยการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง (Purposive sampling) จำนวน 15 คน คือ ชาวบ้าน 2 คน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) 1 คน ราษฎรชาวบ้าน 2 คน อาจารย์ทางการแพทย์แผนไทย 2 คน ข้าราชการเกษียณ 1 คน เจ้าของร้านสมุนไพร 3 คน เจ้าของร้านนวดแผนไทย 2 คน และพระสงฆ์ 2 รูป โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้ 1) เป็นผู้มีอายุ 20 ปีขึ้นไป 2) เป็นผู้ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในพื้นที่อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา และ 3) ผู้ให้ข้อมูลหลักนี้ต้องมีประสบการณ์ด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป

สถานที่ดำเนินการวิจัย

พื้นที่ศึกษาวิจัยคือ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาโดยเริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2564 – ตุลาคม 2564

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) มีลักษณะข้อคำถามแบบคำถามปลายเปิด ผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 15 คน โดยลักษณะการสัมภาษณ์มีรูปแบบไม่แน่นอน จะมีลักษณะผสมผสานระหว่างโครงสร้างข้อคำถามและการกำหนดประเด็นคำถามไว้ล่วงหน้า และมีความยืดหยุ่นของข้อประเด็นคำถามเพื่อการเก็บข้อมูล ในขณะที่ยังคงไว้ซึ่งเนื้อหาสาระที่ครอบคลุมประเด็นศึกษาอย่างครบถ้วนเพื่อให้ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือมากที่สุด ครอบคลุมกับวัตถุประสงค์การวิจัย

แนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก มีรายละเอียด ดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ชื่อ เพศ อายุ อาชีพ ประสบการณ์ในการใช้ยาสมุนไพร
2. ข้อมูลความต้องการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และอนาคต

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง เมื่อเข้าสัมภาษณ์มีการจดบันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์ บันทึกภาพและบันทึกเสียง ระยะเวลาที่ใช้ในสัมภาษณ์ 20 นาทีต่อคน โดยมีรายละเอียด ดังนี้ การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรแบบเฉพาะเจาะจง

1. ลงพื้นที่เพื่อสำรวจกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีความรู้และมีการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรพื้นบ้านโดยใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มเดิม จำนวน 15 คน ที่มีประสบการณ์การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป
2. ข้อมูลที่ได้ลงพื้นที่สำรวจกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในด้านความรู้และประสบการณ์การใช้ประโยชน์จากสมุนไพร จำนวนผู้ป่วยที่เข้ารับการรักษาโดยใช้สมุนไพร ประสิทธิภาพและผลการรักษาด้านการยอมรับ กระบวนการรักษา ด้านผลงานดีเด่นที่ได้จากภาครัฐและประชาสังคมและคัดเลือกหมอพื้นบ้านประจำจังหวัดที่มีผลงานที่ดีที่สุดและนำมาวิเคราะห์เนื้อหา

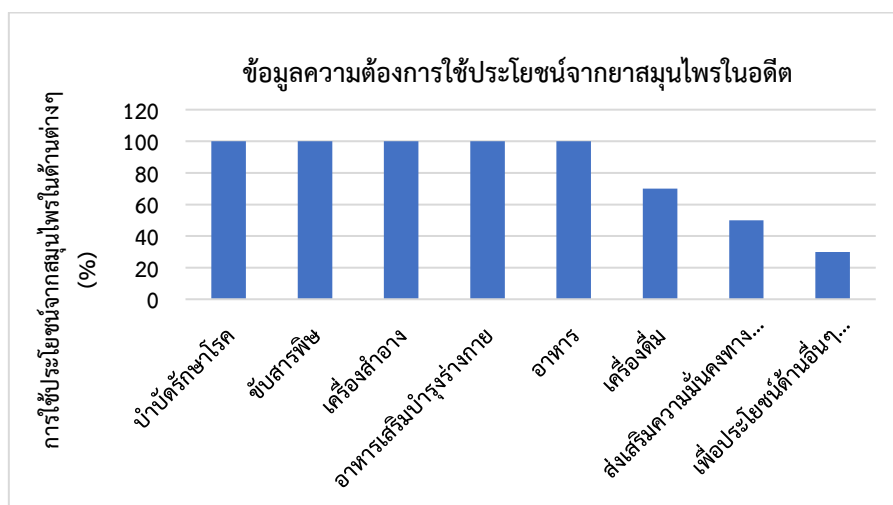
การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างมาวิเคราะห์เนื้อหา หาค่าเฉลี่ย ร้อยละ ของข้อมูลโดยการนำเสนอในรูปแบบแผนภูมิ ประเด็นที่ได้จากการสัมภาษณ์และสังเกตนำมาจัดหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษาโดยการสรุปและเขียนรายงาน อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

ข้อมูลการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในอดีต

จากผลการศึกษาความต้องการใช้ประโยชน์จากยาสมุนไพรในด้านการบำบัดรักษาโรค ขับสารพิษ ใช้เป็นเครื่องสำอาง และใช้ประโยชน์ด้านอาหาร คิดเป็นร้อยละ 100 และเครื่องดื่ม ร้อยละ 70 การนำมาใช้เพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การจัดกลุ่มสมุนไพรเพื่องานแปรรูป ร้อยละ 50 และใช้เพื่อประโยชน์ด้านอื่น ๆ เช่น อนุรักษ์พันธุ์พืชสมุนไพร และแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ร้อยละ 20 ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ความต้องการใช้ประโยชน์จากยาสมุนไพรของประชาชนในอดีต

จากภาพที่ 1 จะเห็นได้ว่าในอดีตประชาชนใช้ประโยชน์จากยาสมุนไพรในด้านการบำบัดรักษาโรคและให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเพื่อรักษาตนเองและคนรอบข้างเป็นอย่างมาก ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“... ในอดีตช่วงที่โรคหาลงเมืองสงขลา (Sigora) จำต้องย้ายเมืองถึง 3 ครั้ง ทำให้วัดแถบอำเภอสิงหนคร และพื้นที่ใกล้เคียงได้นำภูมิปัญญามาใช้ในการรักษาโรคนี้นานมาแล้ว ในบริเวณวัดจะมีต้นสมุนไพรทั้ง 6 ชนิด ที่ใช้ในการรักษาโรคนี้ ได้แก่ รากไม้เท้ายาม่อม [*Clerodendrum indicum* (L.) Kuntze], รากมะเดื่ออุทุมพร (*Ficus racemosa* L. ในวงศ์ Moraceae), รากชิงชี (*Capparis micracantha* DC. ในวงศ์ Capparaceae), รากย่านาง [*Tiliacora triandra* (Colebr.) Diels. ในวงศ์ Menispermaceae] และรากคนทา [*Harrisonia perforata* (Blanco) Merr.] และรากน้ำนอง [*Polyalthia suberosa* (Roxb.) Thwaites ในวงศ์ Annonaceae] และหมอยพื้นบ้านแถบนี้ใช้ยาชนิดนี้สืบทอดกันมาหลายร้อยปีแล้ว ...”

(เจ้าของร้านขายยาสมุนไพร, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2564)

นอกจากนี้ ยังมีการนำยาหกลิงซึ่งเป็นยาประจำท้องถิ่นภาคใต้ มีประวัติการใช้ยาอย่างยาวนานเกือบ 200 ปี โดยการบอกเล่าและถ่ายทอดสูตรยาจากรุ่นสู่รุ่น จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของ พระสงฆ์ในพื้นที่รูปหนึ่ง ได้กล่าวว่า

“...จากประสบการณ์ของอาตมาเองที่ทำการรักษามา 30 กว่าปี ไม่ว่าไข้มีความรุนแรงขนาดไหน ยาหกลิงก็เอาอยู่ ไม่เคยทำให้ผิดหวัง จะใช้ในการรักษา เช่น พวกไข้พิษ ไข้กาฬ ไข้หัว ไข้เหนือ ฝีกาฬ เริม งูสวัด ไฟลามทุ่ง ขุยมะดินหมา สังวาลย์พระอินทร์ ไข้ที่เกิดจากเชื้อไวรัสทุกชนิด ...”

(พระสงฆ์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2564)

ปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องประวัติของตัวยาคือ ได้อธิบายเกี่ยวกับสรรพคุณของตัวยาคือ ราก ตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

“... ในสมัย ร.3 ใช้หาลงที่เมืองสิงคโปร์ คือ ใช้ทรพิษ ผิดาษ หมอกับพระรักษาด้วยยาหาลาราก และยานารายณ์ถอนจักร เป็นเพราะยาทั้ง 2 ขนานนี้กระทุ้งพิษ ขับพิษมารักษาภายนอก ทำให้หมอกับพระที่ทำการรักษาล้มตายไปหลายคน ทำให้หมอที่เหลือได้คิดค้นสูตรขึ้นมาใหม่ โดยใช้รากน้ำนองเป็นตัวยาคือประธาน ซึ่งใช้รักษาคนบ้าหรือมีอาการคลุ้มคลั่งได้ผลดี ซึ่งมีคำกล่าวว่ารอนกลุ้มหัวคลุ้มค้ำ รอนกลุ้มคันทา น้ำนอง หมอเลยดึงต้นน้ำนองมาใช้รักษา ผลปรากฏว่ายาขานานี้ไม่ได้กระทุ้งหรือขับพิษออกมาภายนอกเลยและหายขาดทุกราย...”

(ปราชญ์ชาวบ้าน, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2564)

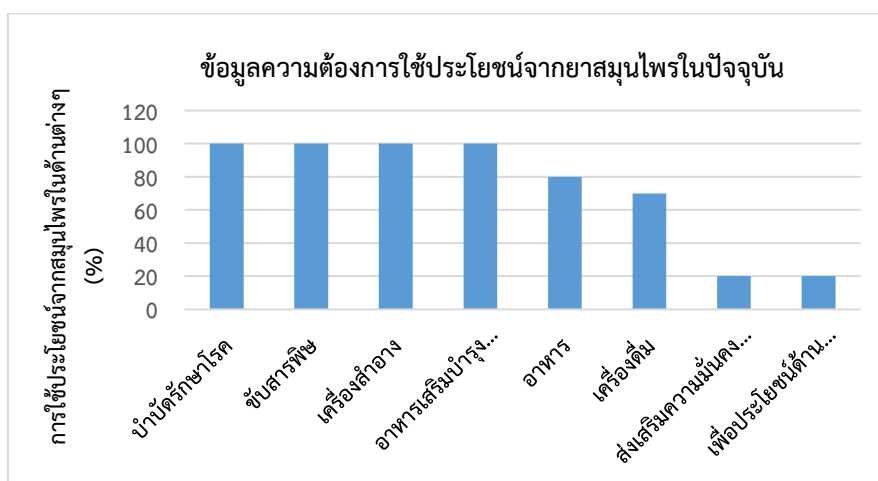
จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวข้างต้น ยังสอดคล้องกับคำบอกเล่าของคุณลุงท่านหนึ่ง อายุ 70 ปี ซึ่งปัจจุบันลุงท่านนี้เป็นแพทย์แผนไทยประจำตำบลคนสุดท้าย และเป็นอาจารย์สอนแพทย์แผนไทย ซึ่งลุงได้นำความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมมาตั้งแต่วัยเด็กที่ได้จากการสังเกต การเรียนรู้และรู้จักการใช้ยาสมุนไพรมาตั้งแต่เด็ก ๆ เพราะพ่อของลุงท่านนี้เป็นหมอแผนโบราณที่รักษาอาการป่วยของชาวบ้านในสมัยนั้น ได้กล่าวว่า

“... สมัยก่อนที่มีโรคระบาดเกิดขึ้นในพื้นที่แถบสิงหนคร ชาวบ้านมักใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในการรักษาโรคและอาการป่วยในชีวิตประจำวัน ได้แก่ อาการปวดหัว ตัวร้อน ใช้พิษใช้กาฬ หวัด ไอ มีเสมหะ ปวดฟัน กลิ่นปาก ท้องผูก ท้องเสีย นอนไม่หลับ เบื่ออาหารกรดไหลย้อนและใช้เพื่อถอนพิษ เป็นต้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังนำสมุนไพรมาใช้เป็นอาหารเสริมบำรุงร่างกาย และอีกบางส่วนใช้เป็นเครื่องประทุษณ์ผิว เครื่องสำอาง เพราะในอดีตยังไม่มี การใช้ผลิตภัณฑ์หรือเคมีภัณฑ์ต่าง ๆ...”

(แพทย์แผนไทยประจำตำบลคนสุดท้าย, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2564)

ข้อมูลความต้องการใช้สมุนไพรในปัจจุบัน

จากผลการศึกษาความต้องการใช้ประโยชน์จากยาสมุนไพรในปัจจุบัน ใช้ประโยชน์ด้านการบำบัดรักษาโรค ขับสารพิษ เครื่องสำอาง อาหารเสริมบำรุงร่างกาย คิดเป็นร้อยละ 100 ใช้ประโยชน์ด้านอาหาร ร้อยละ 80 ด้านเครื่องดื่ม ร้อยละ 70 ใช้เพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การจัดกลุ่มสมุนไพรเพื่อการแปรรูป และใช้เพื่อประโยชน์ด้านอื่น ๆ เช่น อนุรักษ์พันธุ์พืชสมุนไพรและแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ร้อยละ 20 ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ความต้องการใช้ประโยชน์จากยาสมุนไพรของประชาชนในปัจจุบัน

จากภาพที่ 2 จะเห็นได้ว่าชาวบ้านในพื้นที่รวมถึงกระแสความต้องการสมุนไพรเพิ่มขึ้นสูงมากในตลาดโลก เพราะสมุนไพรช่วยในการรักษาโรคป้องกันและส่งเสริมสุขภาพ ประเทศเรามีสมุนไพรมากมายและหลากหลาย แต่ขาดการสร้างนวัตกรรมเพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพประสิทธิภาพและปลอดภัย ผลิตภัณฑ์ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

และการปลูกสมุนไพรต้องปลอดจากสารเคมี ปลอดสารพิษและต้องมีการควบคุมการผลิตที่ได้คุณภาพเป็นที่ยอมรับ มีการวิจัยเพื่อยืนยันว่าเป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ดีจริง ๆ ปัจจุบันประชาชนในอำเภอสิงหนครยังคงเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า หาดของป่าหาพืชสมุนไพรและในชุมชนยังมีร้านจำหน่ายยาสมุนไพรและมีหมอสมุนไพรพื้นบ้านที่มีองค์ความรู้และภูมิปัญญาด้านยาสมุนไพรที่ทรงคุณค่า ประชาชนส่วนใหญ่ นำสมุนไพรมาปลูกไว้ใกล้บ้านเนื่องจากให้สามารถหาได้ง่าย สะดวก และใช้เมื่อยามเจ็บป่วย ส่วนผู้สูงอายุในพื้นที่ก็ยังคงต้มยา ประยุหรือทำผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จากสมุนไพร ได้แก่ แชมพู ยาสีฟัน สบู่ น้ำยาล้างจาน เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของประชาชนในพื้นที่ว่าปัจจุบันนี้กระแสการใช้สมุนไพรค่อนข้างดี แต่การใช้สมุนไพรเป็นที่นิยมในบางกลุ่ม บางพื้นที่เท่านั้น ในปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่ นิยมนำสมุนไพรมาใช้ในการบำบัดรักษาโรค เช่น เบาหวาน ความดัน โรคกระเพาะ วิทยทอง ไข้หวัด และใช้ป้องกันโควิด-19 เป็นต้น ส่วนใหญ่อาการเจ็บป่วยที่ประชาชนยังคงใช้สมุนไพรในการรักษา เช่น แก้กษัย แก้ก้อนใน ท้องผูก ท้องร่วง ปวดเมื่อย นอนไม่หลับ เจ็บคอ เริ่ม งูสวัด โรคไต เป็นต้น

จากสถานการณ์ที่ทั่วโลกต่างเผชิญกับปัญหาโรคระบาดโควิด-19 ที่ยังไม่มีตัวยาใดที่ใช้รักษาโรคนี้ได้ สำหรับประชาชนในพื้นที่นี้ ได้ยาสมุนไพรเป็นที่พึ่งในการรักษาสุขภาพของตนเองและคนรอบข้างซึ่งสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ ดังนี้

“... ชายวัย 42 ปี คนหนึ่งมีประวัติการติดเชื้อโควิด-19 และอาการของชายคนนี้ก็เป็นที่ชัดเจนกับคนที่ป่วยโควิด-19 อีกทั้งก่อนหน้านี้เขาได้มีการเดินทางไปยังประเทศเพื่อนบ้าน และเพื่อนร่วมเดินทางก็มีการติดเชื้อโควิด-19 เขาจึงไม่ลังเลและคิดว่าตัวเองก็อาจติดเชื้อแน่นอน เขาจึงไปขอรับการคัดกรองเพื่อตรวจหาเชื้อที่โรงพยาบาล จากการตรวจปรากฏว่าผลเป็นบวก ซึ่งหมายความว่าชายคนดังกล่าวติดเชื้อโควิด-19 และชายคนนี้ ได้ใช้วิธีการรักษาด้วยสมุนไพร โดยได้มีการนำยาสมุนไพร ซึ่งได้นำสูตรยาต้มที่ใช้ในสมัย ร.3 มาต้มดื่ม เป็นเวลา 1 สัปดาห์ ผลปรากฏว่าชายคนนี้หายขาดจากการเป็นโรคโควิด-19...”

(อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.), สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ.2564)

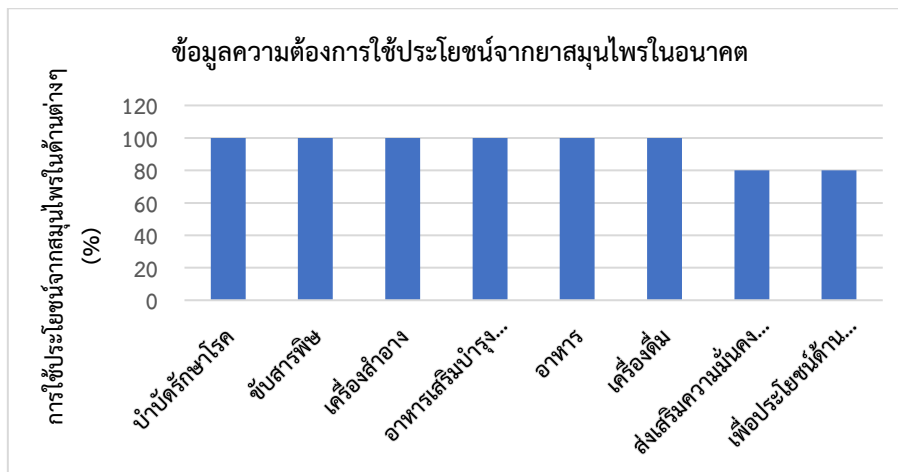
จากคำบอกเล่าดังกล่าวข้างต้นยังสอดคล้องและได้รับการยืนยันจากชาวบ้านในพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์จากสมุนไพร ผู้ที่มีการป่วยด้วยการติดเชื้อโควิด-19 รวมถึงคำแนะนำในการดูแลรักษาสุขภาพของตนเองหลังจากหายป่วยจากโรคโควิด-19 ดังนี้

“... ด้วยยานี้มีสรรพคุณในการยับยั้งหรือต้านเชื้อไวรัสสายพันธุ์ใหม่ได้ จากการนำยาสมุนไพรสูตรเดิมที่ใช้รักษาโรคห่า หรือ ใช้พืชใช้กาฬในอดีตมาใช้รักษาโรคโควิด-19 ในปัจจุบัน ซึ่งเมื่อตอนที่ติดเชื้อโควิด-19 นี้ ก็ใช้วิธีต้มสมุนไพรดื่มอยู่เป็นเวลา 1 สัปดาห์ ร่วมกับใช้ยาฟ้าทะลายโจร ปรากฏว่าอาการไอ ตัวร้อน ลิ้นไม่รับรส ที่เป็นอาการของโรคหายไปและกลับมาเป็นปกติ เมื่อไปตรวจที่โรงพยาบาล ปรากฏว่าผลเป็นลบ ซึ่งหมายความว่าไม่ติดเชื้อโควิด-19 และสามารถกลับมาใช้ชีวิตเข้าสู่ชีวิตวิถีใหม่ (New Normal) ได้อย่างปกติ แต่ก็ยังคงที่จะป้องกันรักษา ระยะห่างตามมาตรการของรัฐและแนวปฏิบัติตามกระทรวงสาธารณสุขกำหนดต่อไป เพื่อให้ห่างไกลและปลอดภัยจากโรคโควิด-19...”

(อดีตข้าราชการและอาจารย์แพทย์แผนไทย, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2564)

ข้อมูลความต้องการใช้สมุนไพรในอนาคต

จากผลการศึกษาความต้องการใช้ประโยชน์จากยาสมุนไพรในอนาคต มีแนวโน้มว่าการใช้ประโยชน์ด้านการบำบัดรักษาโรค ขับสารพิษ เครื่องสำอาง อาหารเสริมบำรุงร่างกาย อาหารและเครื่องดื่ม คิดเป็นร้อยละ 100 และมีการนำมาใช้เพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การจัดกลุ่มสมุนไพรเพื่องานแปรรูปและใช้เพื่อประโยชน์ด้านอื่น ๆ เช่น อนุรักษ์พันธุ์พืชสมุนไพรและแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ร้อยละ 80

ภาพที่ 3 ความต้องการใช้ประโยชน์จากยาสมุนไพรของประชาชนในอนาคต

จากสถานการณ์โรคระบาดที่เกิดขึ้นในปัจจุบันทำให้หลายภาคส่วนมองเห็นความสำคัญของการใช้ยาสมุนไพร โดยปัจจุบันรัฐบาลสนับสนุนให้พัฒนาด้านการแพทย์แผนไทยในการบริการสุขภาพ ซึ่งจะเกิดการสนับสนุนและส่งเสริมให้ประชาชนได้รับการบริการสาธารณสุขที่มีประสิทธิภาพอย่างทั่วถึง เสริมสร้างให้ประชาชนมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรค ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพัฒนาภูมิปัญญาด้านแพทย์แผนไทยให้เกิดประโยชน์สูงสุด การบริการสาธารณสุขต้องครอบคลุมทั้งการส่งเสริมสุขภาพ การควบคุมและป้องกันโรค การรักษาพยาบาลและการฟื้นฟูสุขภาพ รัฐต้องพัฒนาการบริการสาธารณสุขให้มีคุณภาพและมีมาตรฐานสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมเพื่อสร้างเศรษฐกิจให้กับประเทศและการสร้างนวัตกรรมยาสมุนไพรนับเป็นโอกาสทองของคนไทย

จากการสอบถามความต้องการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของประชาชนในพื้นที่ พบว่าประชาชนส่วนใหญ่ยังคงนิยมและต้องการใช้สมุนไพรต่อไป ทั้งการปลูกไว้ใกล้บ้านเพื่อความสะดวกในการใช้งานและจะถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้ให้ลูกหลานได้นำไปใช้ต่อไปในอนาคต ดังคำสัมภาษณ์

“... ยังคงให้ความสำคัญกับการใช้ยาสมุนไพรต่อไป และจะเลือกใช้ก่อนยาเคมีแผนปัจจุบัน เพราะกลัวสารเคมีตกค้างในร่างกาย และปัจจุบันป่าก็มีการทำสวนสมุนไพรใกล้บ้าน จะขยายพื้นที่ในการปลูกพืชสมุนไพรให้มากขึ้น และจะใช้สมุนไพรมาปรุงทำอาหาร ทำเป็นเครื่องดื่มเพื่อสุขภาพ เนื่องด้วยอายุที่เพิ่มมากขึ้น และต้องการให้มีสุขภาพดี ได้ใช้ชีวิตอยู่กับลูกหลานไปนาน ๆ และจะถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาที่ตนเองมีสู่รุ่นลูกหลานต่อไปในอนาคต...”

(เจ้าของร้านนวดแผนไทย, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ.2564)

อภิปรายผลการวิจัย

จากข้อมูลการศึกษาความต้องการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตพบว่า ในอดีตประชาชนในพื้นที่อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา มีความต้องการใช้สมุนไพรเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ คิดเป็นร้อยละ 100 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ระดับมาก ประชาชนส่วนใหญ่ต้องการใช้ประโยชน์จากยาสมุนไพรในด้านการบำบัดรักษาโรค เนื่องจากการแพทย์แผนปัจจุบันเพียงระบบเดียวไม่สามารถตอบสนองปัญหาสุขภาพได้อย่างครอบคลุม จำเป็นต้องมีทางเลือกในการดูแลสุขภาพ สุขภาพจึงได้นำเอาการแพทย์พื้นบ้านหรือการแพทย์ดั้งเดิมมาเป็นทางเลือก ใช้สมุนไพรเพื่อขับสารพิษ ซึ่งยาสมุนไพรที่ได้จากพืช สัตว์ แร่ธาตุจาก ดิน น้ำ อากาศ เกิดขึ้นโดยธรรมชาติหรือคนสังเคราะห์ขึ้นมาใช้ในการป้องกันและรักษาโรค สามารถใช้เพื่อต้านสารพิษ ล้างพิษ หรือขับสารพิษในร่างกายได้ ใช้เป็นเครื่องสำอางและอาหารเสริมบำรุงร่างกาย โดยประชาชนส่วนใหญ่มีความเชื่อมั่นและความปลอดภัยจากการใช้เครื่องสำอางบำรุงผิวและเป็นอาหารเสริมบำรุงร่างกายอย่างแพร่หลาย และใช้ประโยชน์ด้านอาหาร ในแง่ของอาหาร สมุนไพรสามารถนำมาปรุงเป็นอาหารที่ให้ประโยชน์แก่ร่างกายในการดำรงชีวิต เนื่องจากมีสารอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของร่างกาย มีคุณค่าทางโภชนาการ และมีสรรพคุณทางยา ส่วนข้อมูลความต้องการใช้สมุนไพรในปัจจุบันพบว่า ประชาชนในพื้นที่ที่มีความต้องการใช้ประโยชน์ด้านการบำบัดรักษาโรค ขับสารพิษ

ใช้เป็นเครื่องสำอางและอาหารเสริมบำรุงร่างกาย คิดเป็นร้อยละ 100 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ระดับมาก โดยในปัจจุบันความต้องการด้านอาหาร คิดเป็นร้อยละ 80 ซึ่งลดลงกว่าในอดีต เนื่องจากปัจจุบันมีเทคโนโลยีที่ทันสมัย มีสิ่งอำนวยความสะดวกครบครัน ทำให้การใช้ชีวิตสะดวกสบายขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก ส่งผลแม้กระทั่งพฤติกรรมการรับประทานอาหารของประชาชนได้เปลี่ยนไป จากอดีต สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการที่มีการนำอาหารจากต่างประเทศเข้ามาเป็นจำนวนมาก จึงทำให้พฤติกรรม การรับประทานอาหารตามค่านิยมสูงขึ้น โดยเฉพาะอาหารจานด่วน กระแสดังกล่าวเกิดขึ้นจากภาวะสังคมปัจจุบัน เช่น รถติด งานยุ่ง และไม่มีเวลาปรุงอาหารรับประทานเอง ส่วนข้อมูลความต้องการใช้ประโยชน์จากยาสมุนไพรในอนาคตพบว่า ประชาชนมีความต้องการด้านบำบัดรักษาโรค ขับสารพิษ ใช้เป็นเครื่องสำอางและอาหารเสริมบำรุงร่างกาย รวมทั้งด้านอาหาร และเครื่องดื่ม คิดเป็นร้อยละ 100 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ระดับมาก ซึ่งความต้องการด้านอาหารและเครื่องดื่มเพิ่มขึ้นกว่าในปัจจุบัน เป็นเพราะเทรนด์การบริโภคของประชาชนที่นิยมใช้สมุนไพรเป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพ โดยมองว่าปลอดภัยและมาจากธรรมชาติ เป็นอาหารเพื่อสุขภาพซึ่งถือว่าเป็นยา หากกินเป็นประจำสามารถช่วยเพิ่มภูมิคุ้มกันโรค ช่วยปกป้องร่างกายจาก สารอันตราย เชื้อโรค และการเปลี่ยนแปลงของเซลล์ที่อาจทำให้เกิดอาการป่วยได้

จากการศึกษาทบทวนความต้องการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในอดีต ปัจจุบัน และมีแนวโน้มทิศทางในอนาคต พบว่าประชาชนยังคงให้ความสำคัญและยังมีความต้องการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรที่มีการส่งเสริมภูมิปัญญาสืบต่อกันมา จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการใช้เพื่อเป็นยารักษาโรค อาหารและเครื่องดื่ม ใช้เป็นเครื่องสำอาง และในอนาคตยังมี ทิศทางความต้องการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Pochai, 2019) ศึกษาการ ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาหารพื้นบ้านเพื่อสุขภาพในการดูแลตนเอง และการสนับสนุนทางสังคมเกี่ยวกับภูมิปัญญา ท้องถิ่นอาหารพื้นบ้านเพื่อสุขภาพ และศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาหารพื้นบ้าน เพื่อสุขภาพในการดูแลตนเองของประชาชน และปรุงบริโภคในครัวเรือนที่มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบันเป็นการสร้างเสริมสุขภาพ และการรักษาโรคเบื้องต้นได้ ซึ่งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Sirichai *et al.*, 2023) ที่ศึกษาการพัฒนาสมุนไพรไทยในยุคหลังโควิด-19 ที่ส่งผลให้ผู้คนหันมาสนใจดูแลสุขภาพมากขึ้น รวมถึงความนิยมในการ ใช้ยาจากสมุนไพรที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งประเทศไทยเป็นประเทศที่สามารถผลิตสมุนไพรได้หลากหลายและมีองค์ความรู้ในการใช้ยา จากสมุนไพรมาอย่างยาวนาน ทั้งการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้าน จึงเป็นโอกาสที่ดีที่ประเทศไทยสามารถส่งเสริม และพัฒนาการใช้ยาจากสมุนไพรให้เติบโตได้อย่างต่อเนื่อง การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยนับว่าเป็นความต้องการของ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เนื่องจากในพื้นที่ศึกษายังคงความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า มีพืชพันธุ์หลากหลายชนิดที่มีสรรพคุณทางยา ประชาชนในพื้นที่ยังคงดำเนินชีวิตโดยการอาศัยประโยชน์จากผืนป่า ทำให้ ประชาชนในพื้นที่เกิดความง่าย และสะดวกในการนำสมุนไพรจากผืนป่ามาใช้ประโยชน์ โดยไม่จำเป็นต้องไปหาซื้อยาในราคา ที่สูง และสมุนไพรมีผลข้างเคียงน้อยกว่าเมื่อเทียบกับยาเคมี ถ้าเรียนรู้วิธีการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรอย่างถูกต้อง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Thongchuchouy *et al.* (2013) ที่กล่าวว่า การใช้สมุนไพรรักษาโรคจะใช้สมุนไพรที่แตกต่างกันไปตามชนิดและลักษณะอาการของโรค แหล่งสมุนไพรส่วนใหญ่จะหาได้ในท้องถิ่นจากการพบเจอโดยทั่วไป การปลูกเอง และหาได้จากป่า นอกจากนั้นควรมีการส่งเสริมให้มีการปลูกพืชสมุนไพรแทนการไปเก็บจากในป่า ควรเลิกมายาคติที่ว่า สมุนไพรต้องขึ้นในป่าเท่านั้น ทั้งที่สามารถนำมาปลูกไว้ใกล้บ้านเพื่อใช้ประโยชน์ได้เช่นกัน Chokwiat (2013) รวมถึงการ ส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของภาครัฐและประชาชน ในชุมชนเพื่อถ่ายทอดให้กับเยาวชนในชุมชนพร้อมทั้งปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีในการอนุรักษ์ หวงแหวนทรัพยากรและภูมิปัญญาใน ท้องถิ่น Hannarong & Chokwiat (2020) ซึ่งจากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนถึงวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ที่มีความต้องการใช้ประโยชน์จากยาสมุนไพร เล็งเห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นต่อการรักษาสุขภาพ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและอนาคต ซึ่งสามารถนำมาเชื่อมโยงกับวิถีชุมชน ทรัพยากรของชุมชน รวมถึงการถ่ายทอด องค์ความรู้จากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานรุ่นปัจจุบัน ในการนำสมุนไพรมาใช้เป็นแนวปฏิบัติในการรักษาอาการและบำบัดโรค เบื้องต้นตามภูมิปัญญาพื้นบ้านได้ (Jaitae *et al.*, 2017)

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ในอดีต ปัจจุบันและอนาคต ประชาชนในพื้นที่อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา มีความต้องการใช้สมุนไพรเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในด้านการบำบัดรักษาโรค ใช้เพื่อขับสารพิษ ใช้เป็นเครื่องสำอาง อาหารเสริมบำรุงร่างกาย และใช้ประโยชน์

ด้านอาหาร คิดเป็นร้อยละ 100 โดยในอดีตประชาชนมีความต้องการใช้สมุนไพรเป็นเครื่องต้ม ร้อยละ 70 ใช้เพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การจัดกลุ่มสมุนไพรเพื่อการแปรรูป ร้อยละ 50 และใช้เพื่อประโยชน์ด้านอื่น ๆ เช่น อนุรักษ์พันธุ์พืชสมุนไพรและแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ร้อยละ 20 ในขณะที่ปัจจุบันประชาชนมีความต้องการใช้สมุนไพรในด้านอาหาร ร้อยละ 80 เครื่องต้ม ร้อยละ 70 ใช้เพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การจัดกลุ่มสมุนไพรเพื่อการแปรรูป และใช้เพื่อประโยชน์ด้านอื่น ๆ ร้อยละ 20 และในอนาคตประชาชนมีความต้องการใช้สมุนไพรเพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การจัดกลุ่มสมุนไพรเพื่อการแปรรูป และใช้เพื่อประโยชน์ด้านอื่น ๆ ร้อยละ 80 ดังนั้นจึงควรส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนใช้ประโยชน์จากสมุนไพรมากขึ้น รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนด้านการสร้างองค์ความรู้และตระหนักถึงความสำคัญของการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นพื้นบ้าน เพื่อนำมาใช้ให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีต่อสุขภาพมากยิ่งขึ้น รวมทั้งสร้างนโยบายหรือแผนงานที่เกี่ยวข้องกับความต้องการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรภายใต้สภาพการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ชุมชนและพื้นที่ป่าธรรมชาติในปัจจุบัน ควรก่อให้เกิดแนวทางในการเรียนรู้ร่วมกันอย่างแท้จริงและควรศึกษากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักให้มีความหลากหลายเพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่หลากหลายโดยนำผลการวิจัยมาเป็นแนวทางในการวางแผนและดำเนินการจัดกิจกรรมให้ความรู้ด้านสมุนไพรและผลิตภัณฑ์สมุนไพรแก่ประชาชนต่อไป รวมถึงสนับสนุนและส่งเสริมให้ประชาชนมีการปลูกสมุนไพรไว้ใกล้ครัวเรือนเพื่อความสะดวก ในการนำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ แทนการเข้าไปเก็บสมุนไพรจากในป่า เพื่อเป็นการอนุรักษ์พันธุ์พืชสมุนไพรให้คงอยู่อุดมสมบูรณ์ในผืนป่าต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- Chokiwat, V. (2013). Thai herbal products: Status, and future trends. *Journal of Thai Traditional & Alternative Medicine*, 11(3), 219-228. (in Thai)
- Department of Thai Traditional and Alternative Medicine (2023). *Herbal champions*. [Online]. Retrieved November 10, 2022, from: <https://www.dtam.moph.go.th/index.php/en/about-us.html>. (in Thai)
- Euromonitor International. (2022). *Traditional products*. [Online]. Retrieved November 10, 2022, from: <https://www.euromonitor.com/euromonitor-help>. (in Thai)
- Hannarong, A. & Chokiwat, V. (2020). The study of local wisdom in health and folk medicine: Case study of Changklang District Nakhon Si Thammarat Province. *Journal of Science and Technology (NSTDA)*, 7(1), 117-126. (in Thai).
- Jaitae, S. & Chiangma, N. (2017). Factors predicting utilization of medicinal plants of people in Li Watershed, Lumphun Province. *Ratchaphruek Journal*, 15(3), 71-78. (in Thai).
- Krongyut, O., Wansutha, S. & Udonsan, P. (2021) A study the wisdom of Thai herbs utilization of folk herbs: A case study of a folk herbs in Nam Mong Sub-District, Tha Bo District, Nong Khai Province. *Udon Thani Rajabhat University Journal of Humanities and Social*, 10(2), 17-37. (in Thai).
- Pochai, S., (2019). Factors related to application of local wisdom in food for self-care of People in Nong Kaew Sub-District, Mueang Sisaket District, Sisaket Province. *Journal of Sakon Nakhon Hospital*, 22(2), 39-49. (in Thai).
- Ministry of Public Health. (2021). The National Master Plan of Thai Herbal Development Vol.1-Department of Thai traditional and alternative medicine. *Journal of public Health*, 20(16), 200-210. (in Thai).
- Tepsuriwong, S. (2020). Wisdom of Thai Traditional Medicine from Thai Traditional Healers in Sathingphra Peninsula, Songkhla Province. *Journal of Community Development and Life Quality*, 8(1), 238-249. (in Thai).
- Thongchuchouy, T., Tanthai, K. & Anantasaran, J. (2013). Folk Healers' Wisdom in the Use of Herbal Medicines in Amphur Bang klam, Songkhla Province. *The 4th Hat Yai Academic Meeting; May 10; Prince of Songkla University, Hat Yai, Songkhla*. (in Thai).

Sirichai, L., Lumlerdkij, N., & Phujaroenwong, P.-orn. (2023). Development of Thai herbal medicines in post-COVID-19 era. *Journal of Medicine and Public Health, Ubon Ratchathani University*, 6(1), 70–81. (in Thai).

Woradet, S., Chaimael, P., Sanae, R. & Kongmee, Y., (2015). Behavior of using herbs for self-care among village volunteers, Kong Ra District, Phatthalung Province. *Public Health Journal*, 24(1), 50-59. (in Thai).

บุคลากรกรม

เจ้าของร้านขายยาสมุนไพร (ผู้ให้สัมภาษณ์). เกตุกนก พงษ์นุรักษ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ ตำบลวัดขนุน อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 90330. เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2564.

พระสงฆ์ (ผู้ให้สัมภาษณ์). เกตุกนก พงษ์นุรักษ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ ตำบลวัดขนุน อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 90330. เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2564.

ปราชญ์ชาวบ้าน (ผู้ให้สัมภาษณ์). เกตุกนก พงษ์นุรักษ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ ตำบลวัดขนุน อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 90330. เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2564.

แพทย์แผนไทยประจำตำบลคนสุดท้าย (ผู้ให้สัมภาษณ์). เกตุกนก พงษ์นุรักษ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ ตำบลวัดขนุน อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 90330. เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2564.

อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) (ผู้ให้สัมภาษณ์). เกตุกนก พงษ์นุรักษ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ ตำบลวัดขนุน อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 90330. เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2564.

อดีตข้าราชการและอาจารย์แพทย์แผนไทย (ผู้ให้สัมภาษณ์). เกตุกนก พงษ์นุรักษ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ ตำบลวัดขนุน อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 90330. เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2564.

เจ้าของร้านนวด (ผู้ให้สัมภาษณ์). เกตุกนก พงษ์นุรักษ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ ตำบลวัดขนุน อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 90330. เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2564.